

Leszek Moszyński

Univerza v Gdansk

ALI JE IME SLOVANI RES NOMEN ORIGINIS?

Čeprav je bilo o imenu Slovanov napisanih že veliko del, je ostalo do danes nejasno. Ni se posrečilo zvezati konkretni koren s konkretno pripono. Večkrat ponovljene trditve, da gre za *nomen originis*, ki je bilo tvorjeno s pripono *-ēninъ // janinъ, so si pridobile zagovornike, toda besedotvorna podstava — ime »reke ali jezera Slova, Slovje«¹ ostaja še naprej samo hipoteza.

V svojem referatu bi hotel ponovno pretehtati vso stvar in predložiti poskus še ene razlage, ki se deloma navezuje na hipoteze prejšnjih. Teh ni bilo malo, saj je že od XIII. stol. naprej ime Slovanov zbuvalo zanimanje. Prvi pregled rešitev je dal Lubor Niederle v svojem velikem delu *Slovanské starožitnosti* leta 1906². Po tridesetih letih se je pojavil *Pogled na zgodovino etimologije imena »Slovani«* E. Śluszkiewicza³. *Pregled poskusov razlage imena Slovéne* je objavil tudi Jan Otrębski⁴. Z nekdanjimi hipotezami se povezujejo tudi drugi raziskovalci⁵. Razumljivo je, da tudi jaz ne morem mimo prejšnjih hipotez, vendar se moram zaradi odmerjenega prostora omejiti samo na najpomembnejše.

Med prispevki, ki poskušajo razložiti ime *Slovani*, so takšni, ki pripisujejo večjo težo pomenu korena, in drugi, ki postavljajo na čelo pripono. Med najstarejše razlage spadajo tiste, ki so povezovale ime Slovanov s korenem izrazov *slovo* ali *slava*. Vendar nista to edini etimologiji. Skrivnostno *slov- so povezovali tudi z izrazom *sluga*, pa tudi z gotskim *slavan* 'molčati', z lit. *salava* 'otok' s prasl. *sloba // svoba 'svoboda'; včasih tudi z drugim delom imen na -slavъ, s pridevnikom slovъ 'počasen', s samostalnikom slovъ 'grič', z zaimkom *slob- // *selb, *slov- // *selv-, in še z nekaj drugimi.

V priponi *-ēn- so videli nekateri deležniško obrazilo, drugi pridevniško, tretji spet prvino, ki naj bi tvorila pridevniške samostalnike, četrti pa morfem, ki je razširjal zaimkovo deblo. Od Dobrovškega dalje so izenačevali to pripono z obrazilom -ēninъ, ki tvori od toponimov tkim. *nomina originis*. Takšna razlaga je prisilila raziskovalce, da so iskali toponim, ki bi bil podstava te izpeljave. Dobrovský ga je našel v imenu *Slovy, ki je genetično povezano s samostalnikom *slovo*; Šafárik je povezoval *Slovy z lit. *salava*, mlajši raziskovalci pa

¹ Gl. npr. F. Ślawski, *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*, v: *Słownik prasłowiański*, 1. zv. A—B, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974, str. 119.

² L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*, II/1. Původ a počátky Slovanů jižních, Praga 1906, str. 476—484.

³ E. Śluszkiewicz, *Rzut oka na dzieje etymologii nazwy »Słowianie«*, Przegląd Klasyczny 9—10, Lwów 1936, str. 731—798.

⁴ J. Otrębski, *Słowianie. Rozwiązanie odwiecznej zagadki ich nazw*, Poznań 1947, str. 35—53.

⁵ Novejšo literaturo o tem vprašanju je mogoče m. dr. najti v geslu *Slaven* v: P. Skok, *ERHSJ* III. Zagreb 1973, str. 281—283; v geslu *Słowianie*, ki ga je prispeval F. Ślawski v: *Słownik Starożytności Słowiańskich*, 5, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1975, str. 274.

rekonstruirajo toponim od korena *k'leu* // *k'lou* v pomenu 'teči' ali 'čistiti'. Toda nekaj drugega je rekonstruirati besedotvorno podstavo in nekaj drugega najti objekt, ki ga označuje rekonstruirani toponim. Takšnega objekta doslej niso našli, ni se ohranil v izročilu Slovanov.

Nomina originis na -j-*ēnin* so pomenila živo in produktivno skupino izrazov. Nerazložljiv bi bil prenos takšnega imena iz kraja v kraj, ko bi se popolnoma odtrgalo od ozemlja in se preobrazilo iz plemenskega v etnično ime. Ni mogoče soglašati s trditvijo, da bi bili prvotni prebivalci ob (reki, jezeru) **Slovy* — *Slovani* z migracijami in pridobivanjem novih ozemelj obdržali vsakokrat svoje ime, tvorjeno po kraju, kot nadrejeno ob na novo tvorjenih (prav tako po kraju) plemenskih imenih; da bi namreč npr. po prihodu ob Vislo govorili o sebi: »Mi smo Visljani 'pleme ob Visli', toda istočasno smo Slovani 'pleme ob Slovy'« itd.

Analiza slovanskih imenskih tipov narekuje ločitev sistema plemenskih imen od sistema etničnih imen. Plemenska imena zadevajo samo lastni etnos, in mnoga izmed njih imajo do danes pregledno besedotvorno zgradbo. Nedvomno zavzemajo prvo mesto *nomina originis*. Takšna imena kot npr. *Drevjani* — *Derevljani*, *Łędjani*, *Poljani*, *Ločani* (polj. *Drzewianie* — *Derewlanie*, *Łędzianie*, *Polanie*, *Łuczanie*) se povezujejo z zemljepisnimi apelativi **dervo*, **lędo*, *polje*, *lōka* in so pomenili prebivalce gozdov, polj ali lok; imena tipa *Visljani*, *Črespenjani*, *Šležani*, *Moravljani* pa so bila povezana s konkretnim, neponovljivim objektom Visla, Pjana, Šleža, Morava. Plemenska imena iz toponimov, ki bi bila tvorjena z drugimi priponami, so redkejša. Za primer bi lahko navedli pripono *-*itjo*- v imenu *Dregoviči*, od zemljepisnega apelativa **dreg*-v- 'močvirje', ali na *-*łci* v imenu *Struminci* od rečnega imena *Struma* idr. Nekatera imena, ki so bila v praslovanščini gotovo še pregledna, so danes težko razložljiva, npr. *Dolenjci*, *Daleminjci*, *Stodorani*.

Imena iz toponimov se delijo, kakor smo videli, v dve skupini: iz apelativov in iz imen. Prva so lahko nastopala neodvisno na različnih območjih slovanščine (npr. *Drevjani* ob Labi in *Derevljani* ob reki Pripet, *Poljani* ob reki Varti in ob Dnepru), druga so bila neprenosna. Zato povzroča etimologom toliko težav ime *Obodriti*, ki niso več ob reki Odri, s katero se morda upravičeno ali neupravičeno povezuje.

Veliko redkeje kot od toponimov so plemenska imena nastajala iz osebnih imen. Med takšna štejemo npr. ime *Radimiči*, ki je nastalo iz eponima **Radim*. Imena tega tipa, nepovezana z ozemljem, so se lahko prenašala iz kraja v kraj. Pri tem velja omeniti teorijo o selitvah Radimičev.

Bila so tudi plemenska imena, že v praslovanskem obdobju nemotivirana, ki se danes skoraj ne dajo razložiti, npr. *Srbi*, *Hrvati*, *Dudlebi*. Ta z ozemljem nepovezana imena so se s selitvami plemen prenašala iz kraja v kraj; tako imamo npr. *Srbe* na Balkanu in v Lužici; *Hrvate* na Češkem, v Rusiji, na Balkanu; *Du(d)lebe* v Ukrajini, na Češkem, v Panoniji. Vse to so splošno znane stvari.

Vsa plemenska imena so rabila za razločevanje posameznih plemen v okviru enega etnosa, torej družbenih skupnosti z veliko skupnimi prvinami, med katerimi je bil na prvem mestu jezik.

Drugi imenski sistem je rabil za razločevanje lastnega etnosa od sosedov, ki so imeli drugačne običaje, in še posebno, drugačen jezik. Ta sistem ima značaj vzdevkov; v primerih, ko je bilo prevzeto tuje ime, je le-to dobivalo v teku časa značaj vzdevka. Za primer prvih lahko navedemo tri Slovanom sosednje etnične skupnosti: germansko, turko-tatarsko in finsko. Germanske sosesde so zaradi nerazumljivosti njihovega jezika Slovani imenovali *Nemce*, svetlolase turko-tatarske sosesde so imenovali *Plavce* (Polovci), ugrofinskim na severovzhodu pa so rekli kar naravnost »tujci« — *Čudь*.

Ko so Slovani prihajali v stik s tujci, so prevzemali njihovo ime in mu po določenem času dali svoj občni vzdevčni pomen. Tako so npr. germanski pridevnik **Teudisk*, stvn. *diutisk* 'ljudski', ki se je razvil v novonemški *deutsch*, Slovani prevzeli kot **tjudj-* → *tuj*, polj. *cudzy*, rus. *čužoj*, sh. *tudi*. Ta izraz je popolnoma izgubil zvezo z etnosom in je znan samo v pomenu 'tuj'. Tudi stik z Avari je pripeljal do apelativizacije njihovega imena: *Obrь*, *Obrinь* sta se pri zahodnih Slovanih razvila v pomen 'velikan, silak'. Tako se na splošno razlaga izvor polj. besede *olbrzym*. Podoben prehod lastnega imena v občno ime najdemo tudi pri drugih etnikih. Stoksl. *ispolinь* 'velikan' izhaja od imena skitskih Spalov, ukr. *vařáh* 'velikan' od imena germanskih Varjagov, maked. *elim* 'velikan' od imena Helenov. Ime Helenov začenja že v stoksl. (kar je prešlo tudi v starorusčino) označevati pogana.

Slovanska etnična imena imajo analogijo v drugih jezikih. Tako so npr. Grki imenovali ne-Grke *ἱ barbaroi* zaradi njihovega Grkom nerazumljivega jezika, Germani so keltsko plemensko ime *Volcae* v germanizirani obliki *valh* prevzeli v pomenu 'tuj' in jo prenesli celo na romanske prebivalce (od tod slovansko ime za Romane, prim. sloven. *Vlah*, *Lah*), in s slovanskimi ujetniki je prešlo njihovo ime v romanizirani obliki *sclavus* v pomen 'suženj' itd.

Videli smo, da se sistem etničnih imen izrazito loči od sistema plemenskih imen, zato upravičeno domnevamo, da so tudi za označevanje lastnega etnosa v nasprotju do tujih Slovani uporabljali ime iz etničnega sistema in ne iz plemenskega poimenovanja.

Za obravnavano vprašanje imajo bistven pomen zgodovinski zapisi. Znano je, da se ime *Slovan* (npr. v grški obliki *Sdlabēnoi* ali *Sklabēnoi*) pojavi v zgodovinskih virih razmeroma pozno, šele v VI. stoletju. Malo verjetno je, da bi bilo šele takrat nastalo toponimično plemensko ime; ne bi bilo imelo namreč več možnosti, da bi postalo etnično ime za vse Slovane, in, vsaj v spominu bi bil moral ostati toponim — besedotvorna podstava. Toda tega niso zabeležili zgodovinski viri, niti ljudsko izročilo, zapisano npr. v *Nestorjevi kroniki*. Moramo torej domnevati, da je to ime obstajalo že prej. Toda v tem primeru se nam vsiljuje osnovno vprašanje: zakaj ni nihče od teh, ki so bili prej v stiku s Slovani, zapisal tega imena? Temeljna razlika med viri iz VI. stoletja in starejšimi je v tem, da zadnji navajajo posamezna plemenska imena, ki so danes težko razločljiva (npr. problem *Nevrov* pri Herodotu, veliko imen pri Ptolomeju), ali pa so, kot je trdil H. Łowmiański⁶, »starodavni viri obravnavali Slovane kot enovito celoto in niso razločevali njihovih delov ter so jih označevali s svojim,

⁶ H. Łowmiański, *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n. e.*, zv. 2, Varšava 1964, str. 44.

ne s slovanskim imenom. Tako imenuje npr. Ptolomej Slované *Venede*. Domnevajo, da je to ime, čeprav še ni v celoti razloženo, keltskega izvora in da so ga sekundarno razširili na Slované njihovi sosedje. Zelo verjetno je, da se najstarejši pisci niso srečali z imenom *Slovan*. To pa bi pomenilo, da slovanska plemena, s katerimi so prišli v stik, sama sebe niso imenovala *Slovani*. Uporabljali so samo svoje plemensko ime, o sorodnih plemenih pa tudi niso poročali.

Šele v VI. stoletju, ko so Slovani prišli na Balkan in so se tu vključili v zgodovinske dogodke, kot so npr. vojne z Goti, so postali zgodovinski poročevalci (letopisci) nanje pozorni in so začeli zbirati informacije o Slovanih. Zdaj ne pišejo več samo o enem plemenu, s katerim so se srečali, ampak o zvezah in razdelitvi Slovanov; in zanimivo je, da z imenom *Slovan* zajamejo samo njihov del. Tako deli npr. Jordanis (ki povzema Cassiodora) Slované (imenuje jih *Venete*) na plemena *Sklavinov* (beseda ni nič drugega kot grecizirano ime *Slověni*; to je neovrgljivo dokazal E. Śluszkiewicz⁷), *Antov* in *Venetov*. H. Łowmiański⁸ misli, da se v tem odsvita gotška terminologija. Stvar razlaga takole: Od najstarejših časov so severozahodni sosedje Slované označevali z imenom *Venetov*, ki je bilo prenešeno od keltskih plemen. To ime so sprejeli Goti, ki so se selili s Severa, in ga razširili na vsa slovanska plemena, ki so jih srečali v času svojih selitev proti Črnemu morju. Ime *Veneti* je postala splošna oznaka za slovanski etnos in je prodrlo tudi v zapise latinskih in grških avtorjev. Ko pa so začeli na občrnomorska ozemlja prihajati ob Dnepru navzdol drugi Slovani, ki so jih sosedje imenovali *Ante*, so novo ime prevzeli tudi Goti. To je pripeljalo do razcepitve pomena imena *Venetov*: razen ohranjenega širšega pomena 'Slovani sploh' se je razvil še drugi 'severozahodni Slovani ob Odri in Visli', ki je bil v opoziciji do pomena *Antov* 'občrnomorskih Slovanov'. Te spremembe so prav tako vidne v grških sporočilih. Sicer pa so v VI. stoletju nastale bistvene spremembe. Na balkanski polotok začnejo prihajati Veneti-Slovani, ki izvirajo iz obodrskih *Venetov* in iz občrnomorskih *Antov*, in so skupaj ustvarili nekakšno tretjo skupnost *Venetov-Slovanov*. »To skupnost so Goti imenovali z njenim imenom — Slovani —« piše Łowmiański, in dalje: »Od VII. stoletja začne ime *Antov*, ki je bilo umetno in tuje samim Slovanom, izginjati iz virov; ime *Venetov*, ki je bilo prav tako umetno in tuje Slovanom, je ostalo v rabi pri nemškem prebivalstvu, ki je tudi pozneje imenovalo svoje slovanske sosedes *Vendi* ali *Vindi*. Nasprotno pa je ime *S.[klaveni]*, domače, slovansko, prešlo k vsem sosedom in se razširilo na slovansko celoto, ustrezno njihovi lastni terminologiji.«⁹

Ta zadnji sklep Łowmiańskega ni prepričljiv. Malo je verjetno, da bi bilo ime Slovanov izključna domena tistih *Venetov* in *Antov*, ki so prišli v VI. stoletju na Balkan (če uporabimo terminologijo Jordanisa), in da bi se šele od tu razširilo na vse druge Slované. V dobi, ko so nastali Jordanisovi spisi, se je osrednje-slovanska skupnost šele kristalizirala. Njena posebna plemenska imena niso bila znana niti Gotom, niti bizantinskim in latinskim piscem, vedeli so samo to, da so na novo priseljena plemena Veneti-Slovani. Ne vemo, kdo so bili informatorji Jordanisa in njegovih predhodnikov, lahko pa domnevamo, da so bili to Anti (Jordanis se je mudil v okolici Soluna kot duhovnik), ki so o novonasta-

⁷ E. Śluszkiewicz, n. d., str. 736.

⁸ H. Łowmiański, *Sklaweni*, geslo v: *Słownik Starożytności Słowiańskich*, 5, str. 227—228.

⁹ H. Łowmiański, *SSS* 5, str. 227.

jajoči slovanski skupnosti malo vedeli, in so jo pač imenovali s splošnim apelativom *slověni* tj. jezikovni pobratimi. Ta apelativ (v pogrčeni obliki *Sklaběnoi* in *Sdlaběnoi*, oz. v polatinjeni *Sclaveni*), razumljivo, ni mogel takoj dobiti pomena 'celote Slovanov'; ni še izrinil tujega termina *Veneti*, postal pa je samo v grških in latinskih spisih ime njihove tretje skupnosti. Takšna oznaka osrednjih (južnih) Slovanov se ponavlja pri grških piscih, kot so Prokopij iz Cezareje, Agatias, Menander idr.¹⁰ Ta termin so sprejeli tudi takratni zgodovinarji, toda vedeti moramo, da ima termin samo čisto »neobvezen« značaj. Prvič, nobeno slovansko pleme se namreč ni moglo označevati z izrazito pogrčenim imenom, in drugič, to ni bilo resnično plemensko ime osrednjih Slovanov. Tudi ni mogoče videti navadno nadaljevanje tega imena v imenih Slovencev in Slovkov. Jasno je, da Slovenci in Slovaki niso vsilili svojega imena vsem drugim Slovanom.

Preden se vrnemo k tem vprašanjem, si oglejmo pripono v imenu *Slovan*. Od časov Dobrovskega veliko raziskovalcev izenačuje to pripono s pripono *-j-ěnin*, ki tvori *nomina originis* tipa stcksl. *graždanin*, *Riml'anin*. To mnenje zastopa tudi naš znani etimolog F. Sławski¹¹. Toda pripona *-ěnin*, ki tvori imena prebivalcev, nastopa najpogostejše z začetnim *j-*. Premoč tvorba na *-janin* kažejo jezikoslovne razprave, ki se ukvarjajo s to pripono¹². Med izrazi slovanskega izvora (se pravi, če izključimo tvorbe iz tujih podstav tipa *Izdrailitěnin*, ki so osnova za nastanek ruskega obrazila *-itjanin*, npr. *moskvitjanin*, pa tudi tipa *Persěnin*, *Etiopěnin*), je večina (če opustimo dvoznačne tvorbe tipa **beržanin*, *dvořanin* event. *dvorěnin*, zah.-slov. *Drzewianin*) znana samo v obliki na *-janin*, kot npr. srbohrv. *ostrvljanin*, *državljanin*, stcksl. *Riml'anin*, polj. *mieszczanin*. Prave dvojnice so redkost. Sławski¹³ rekonstruira **gorděnin* // **gord'anin*, toda normalno srečamo kontinuantne, kot so stcksl. *graždanin*, rus. *gorožanin*, stpolj. *grozdanin*, srbohrv. *građanin*. V imenu *Slovan* pa doslej niso našli najmanjših sledov epenteze.

Poučna je primerjava zapisov plemenskih imen v enem izmed večjih spomenikov. Tak spomenik z bogatim besedotvornim gradivom je staroruska *Pověst' vremennych lět*. Analiziral sem gradivo *Kronike* do leta 1000 po rokopisu Lavrentija¹⁴.

Tvorba *Slověni* tako za oznako severnoruskih plemen kot za Slovane sploh (v celoti) je zapisana 39-krat (brez pridevniških tvorb, ki so zapisane 26-krat), polno ime plemena *Derevl'an* 37-krat, se pravi skoraj enako število zapisov. V imenu *Slovanov* je pripona skupaj s predstoječim soglasnikom zapisana 31-krat kot *BĕH* in 8-krat kot *BEH*¹⁵, v imenu *Derevl'anov* pa je nasprotno 35 zapisov z *BLAH*, en zapis z *BAH* in en zapis z *BAEH*. Okrajšane tvorbe nastopajo

¹⁰ Gl. npr. M. Plezia, *Greckie i łacińskie źródła do najstarszych dziejów Słowian*, I. del (do 8. stol.), Poznań—Kraków 1952.

¹¹ Gl. op. 1 in 5.

¹² Npr. B. Markov; *Imenskite nastavki -in i -janin*, Makedonski jazik, VII/1, Skopje 1956, str. 8—24; M. Brodowska-Honowska, *Nazwy mieszkanców w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*, Onomastica VI, Wrocław—Kraków 1960, str. 249—266.

¹³ *Słownik prasłowiański* I, str. 119.

¹⁴ Po izdaji *Polnoe sobranie russkikh letopisej*, tom peivij, Moskva 1952.

¹⁵ Podatkov o straneh ipd. v prevodu ne navajamo; o tem gl. v poljski različici razprave, ki izide v knjigi poljskih referatov za VIII. mednarodni slavistični kongres v Zagrebu (1978). Op. prev.

4-krat: v orod. mn. ДРЕВЛАМИ (enako tudi ПОЛАМИ 's Poljani', toda СЪ СЛОВѢНЫИ) in v mest. mn. ДЕРЕВѢХЪ, ki je tvorjen tako kot oblika iz *Žitja Metodovega* ВѢ ВИСЛАѢХЪ v plemenskem pomenu (enako je СЪВЕРѢХЪ, toda НА ПОЛАНѢХЪ z variantami ПОЛЕХЪ in vedno polnimi НА СЛОВѢНѢХЪ).

Druge tvorbe tega tipa so: ПОЛАНЕ (18 zapisov z ЛАН), ПОМОРАНЕ, БЕЛЫ-НАНЕ, СЪВЕРАНЕ (dvakrat) РИМЛАНЕ, КОРСУНАНЕ (4-krat), МАЗОВШАНЕ, ПОЛОЧАНЕ (2-krat), БУЖАНЕ ГОРОЖАНЕ — skupaj 29 zapisov po palatalnem sogl. z АН in 7 po šumniku z АН. Izjemen je en zapis СЪВЕРЕНЬИ in en vidno napačni КОРСАНИНУ namesto КОРСУНАНИНУ, kakor je zapisano na drugem mestu. Okrajšane tvorbe tu niso vštete.

Opazna je tudi razlika v sklanjatvi. Imen. mn. *Slovani* je zapisan 19-krat, *Derevljani* 25-krat, od drugih izrazov tega tipa 26-krat. Druge tvorbe razen *Slovanov* imajo vedno končnico -e (enkrat je napačen zapis ДРЕВАНА), v imenu *Slovanov* pa prevladuje -i (12-krat) ob redkejšem -e (7-krat). V tož. mn. v gornjih tvorbah prevladuje -y (12-krat) ob redkejšem -e (2-krat), v imenu *Slovanov* pa imamo 6-krat -i in enkrat -e.

Pridevnik od imena *Slovan* ima zmeraj obliko *slověnskъ* (18-krat) ali *slovenъskъ* (8-krat; osamljen zapis СЛОВЕСКЪ je nedvomno pisarjeva pomota, kakor pravilno domnevajo izdajatelji), od imena *Derevljanov* je pridevnik vedno *derevъskъ* (7 zapisov).

Kakor smo videli, je bila v zavesti staroruskega pisarja pripona v imenu *Slovan* še vedno nekaj drugega kot pripona -janinъ v plemenskih imenih, čeprav je že opazno zблиževanje v sklanjatvi. V teku časa je to zблиževanje pripeljalo do popolne stopitve tvorbe *Slověni* z *nomini originis* tipa *Derevljane*, čeprav se nikoli ne pojavi sekundarni epentetični *l*. K tem spremembam, ki so se zgodile na vzhodnoslovanskih tleh, se bomo še vrnili.

V drugih jezikih so ta proces zatemnile fonetične spremembe, ali pa sploh ni bil popolnoma izpeljan. V poljščini je npr. preglas *ě* v *a* v večini množinskih oblik pripeljal že po fonetični poti do izenačitve tvorb *Slověnъ* ≥ *Słowian* in *meščanъ*, *zemjanъ* ≥ *zeman*, kar je spet povzročilo, da so se pojavile oblike tipa *ziemienin*, *mieszczenin*¹⁶. Prav tako so češki preglesi, čeprav so v osnovi drugačni, pripeljali do istega rezultata.

V srbohrv. pa je, nasprotno, opaziti polovično ali samo navidezno zблиžanje obeh tipov. Ob stari tvorbi *Slověn* imamo novejšo s singulativnim -in — *Slovenin*, toda ob izraziti opoziciji do tvorb, kot je npr. *državljanin*, lahko domnevamo, da imamo tu opraviti s tvorbo tipa *Srbin*, *Ugrin*, *Tatarin*, ki je neodvisna od imen po izvoru na -janin. O tem priča tudi posebna tvorba *Slovenanin* (ki jo bere Skok¹⁷ mehko *Slovenjanin*) iz XVI. stoletja, v kateri je pripona (s katero se tvorijo imena od toponimov) -janin dodana polni stari tvorbi *Sloven*. Tu bi lahko navedli tudi srbski zapis iz l. 1550: СЛОВИНАНЕ in СЛОВИНОНОМ(Ь)^{17a}

¹⁶ Prim. J. Łoś, *Gramatyka polska*, III. Odmienienia (fleksja) historyczna, Lwów—Varšawa—Kraków 1927, str. 7.

¹⁷ P. Skok, na n. m.

^{17a} B. Stipčević, *Marčanska varijanta »Skazanja o sloveseh«* črnotisca Hrabra, Slovo 14, Zagreb 1964, str. 42—58.

Če upoštevamo vse to, kar je bilo zgoraj povedano o praslovanskem sistemu etničnih imen, o pomenu najstarejših zapisov imena Slovan v VI. stoletju in morfološko razliko, ki je opazna med tvorbo *slověni* in odtopografsko skupino imen za prebivalce, lahko sklepamo, da je razlaga imena *Slovan* kot *nomen originis* neprepričljiva. Ta trditev pa nas seveda sili, da poskušamo na novo razložiti funkcijo pripone -*ěn*- in s tem tudi celo tvorbo *Slověni*.

Pripona, ki jo izkazuje tvorba *slověni*, se da rekonstruirati kot *-*ěn-o-s* poleg *-*en-o-s* in *-*an-o-s* in izenačiti s pripono, ki jo srečamo v primerih, kot so *bratanъ* // *bratěňъ* // *bratenъ*; *sestranъ* // *sestrěňъ* // *sestrenъ* in gotovo prvotni **pъtanъ* // **pъtěňъ* // **pъtenъ*¹⁸. Tvorbe tipa *bratanъ* je označil Sławski kot patronimične. Toda ker se termin »patronimik« povezuje predvsem z izimenskimi tvorbami, od imena oz. poklica očeta, v našem primeru pa gre za veliko bolj splošne zveze, nekašne vrstne, bi jih pravzaprav lahko označili kot *appellativa generis*. Torej bi bil *bratanъ*, *bratenъ* ali *bratěňъ* 'potomec bratov', *sestranъ*, *sestrenъ*, *sestrěňъ* 'sestrin potomec', **pъtanъ*, **pъtenъ*, **pъtěňъ* 'potomec, tj. pišče ptice', a *slovanъ*, *slovenъ*, *slověňъ* bi bil 'pobratim v jeziku, otrok istega jezika'. Na ta način bi se vrnili k stari etimologiji, ki povezuje ime *Slovan* s samostalnikom *slovo*, vendar z novo razlago pripone, katere funkcija in oblika ustreza znanim dejstvom.

Normalna oblika manjšalnice ali ljubkovalnice je tu *bratanъcb* // *bratenъcb* // *bratěňъcb*; *sestranъcb* // *sestrenъcb* // *sestrěňъcb*; **pъtanъcb* // **pъtenъcb* // **pъtěňъcb* in prav tako **slovanъcb* // *slovenъcb* // *slověňъcb*. Manjšalnih ali ljubkovalnih oblik na -*ъcb* od izvornih imen s pripono -*janinъ* v praslovanskem gradivu ne srečamo. Ni plemenskih imen tika *Drevjanin* in **Drevjanec*, *Mazovšanin* in **Mazovšanec*, *Poljanin* in **Poljanec*, a so *Slověnin* in *Slověňbci*, *sestrěni* in *sestrěňbci*. Znan je tudi staroruski tip *Slovenikъ* kot *bratenikъ*. Opuščam tu regularne feminine na -*ьka*, kakor tudi tip *Poljanin* — *Poljak*, *Slověnin* — *Slovak*²⁰.

V tvorbi *Slověni* ni navzoča samo priponska dvojica -*enъ* // -*ěňъ*, ampak tudi -*anъ* tj. *bratenъ* // *bratěňъ* // *bratanъ*. Seveda je tu na mestu velika previdnost, kajti ime *Slovanov* je v stoletjih doživelo različne notranje jezikovne analoške spremembe, pa tudi medjezikovni vpliv; toda na nekatera dejstva je vredno opozoriti.

Če pustimo ob strani češko obliko *Slovan*, ki je, kakor je pokazal Gebauer²¹, povezana s češkim razvojem tvorbe tipa **zeňmaninъ* → *zeman* (torej *Slověňъ* // *Slovanъ* → *slověnin* kot *zeňenin*, *Slovan* kot *zeman*), lahko opozorimo tukaj na hrvatski zapis *Slovan* iz leta 1613, ki ga navaja Skok²² — obstaja vzporedno pri pesniku Barakoviću v ikavski obliki *Slovinka*. Novejša hrvaška oblika *Slávěň* je nedvomno sekundarna. Med prvotnimi tvorbami je znana v srbskem ekavskem izgovoru *Slověň* ob analoški tvorbi *Slovenin*, v ikavskem npr. *Slovinac*, medtem

¹⁸ O tej priponi piše F. Sławski v: *Zarys slowotwórstwa prasłowiańskiego* (op. 1), str. 128—130.

¹⁹ N. m. str. 130.

²⁰ Prim. Z. Stieber, *Słowak i Słowiak*, Język Polski XXI, Kraków 1936, str. 111—112; M. Gotkiewicz, *Słowak — Słowiołk, słowieński — słowiołcki*, JP XXVI, 1946, str. 97—106.

²¹ J. Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého*, III. del, Praga 1960, str. 72—78.

²² P. Skok, n. m.

ko je, kakor je pravilno opazil P. Skok²³, oblika *Slavjanin* očitni rusizem. Njeker ne srečamo ijekavskih tvorb. Ni pa izključeno, da je na hrvaškem ijekavskem področju nastopala varianta *Slovanъ*, ki pa jo je pozneje izrinil srbski *Slověn* ali sekundarni *Slāvēn*. Tvorbo *Slovan* ob *Slovén*, ki je v izraziti opoziciji s tipom *državlján*, poznamo tudi iz sosednjega slovenskega območja.

Varianta *Sloveni* je izpričana predvsem pri vzhodnih Slovanih. Seveda bi popolna statistika vseh zapisov dala bolj zanesljive izsledke, toda dokler tega nimamo, se moramo zadovoljiti z delnimi zbirkami.

Kakor je bilo že zgoraj pokazano, je bila tvorba, ki nas zanima, v preiskanem odlomku *Nestorjeve kronike* zapisana 31-krat z БѢН in 8-krat z БЕН. Ni to pojav fonetičnega prehajanja ě v e, ampak priponska vzporednost, znana tudi v staroruskih paralelah БРАТАНЪ-БРАТѢНЬЦЪ-БРАТЕНЬЦЪ СЕСТРѢНИЦА-СЕСТРЕНИЦА, ПЪТѢНЬЦЪ-ПЪТЕНЬЦЪ²⁴. To se ponovi tudi v mlajših tekstih. Za poskus sem napravil nekakšno ministatistiko, ki zajema način zapisovanja izraza *Slověne* v raznih prepisih prvega stavka Hrabrovega traktata²⁵. Zapisi z БѢН nastopajo samo v srbskih in bolgarskih prepisih. V ruskih prepisih imamo, nasprotno, БЕН ali sekundarno БАН (seveda vedno brez epenteze). In tako je v edinem prepisu iz XV. stol. БЕН, v štirih prepisih XVI. stol. БЕН in v petih prepisih БАН; v XVII. stol. najdemo v devetih prepisih БЕН in v 36-ih БАН. Dva bolgarsko-ruska prepisa imata vzhodno obliko: iz XV. stol. БЕН, iz XVI. БАН. Če so ti iztrgani podatki tipični, bi to pomenilo, da je začetna vzhodnoslovanska dvojica *Slověni* // *Sloveni* bila v XVI. in posebno še v XVII. stoletju nadomeščena z analoško obliko *Slováne*, v imen. edn. *Slovānin*.

Na koncu lahko sklepamo, da iz izpeljane analize: 1) praslovanskega sistema plemenskih in etničnih imen, 2) iz najstarejših zgodovinskih dokumentov, ki vsebujejo ime *Slovan*, 3) starocerkvenoslovanskih zapisov, 4) funkcije in oblike pripone — izhaja, da prvotne tvorbe *Slověni* // *Sloveni* // *Slovani* ni mogoče iznačevati s skupino izvornih imen, kar pomeni, da ime ni bilo *nomen originis*. Bilo je apelativ tipa *bratěnъ* // *bratenъ* // *bratanъ* in je označevalo jezikovne »pobratime«. Nobeno praslovansko pleme ni sebe tako imenovalo. Ta izraz se je uporabljal samo v odnosu do sorodnih plemen, kadar sosedje niso poznali plemenskega imena. Možen je bil torej tip povedi: »oni so naši *slověni*«, »mi in oni smo *slověni*«, »naš skupni jezik je *slověnskъ*«; ni pa bilo mogoče reči: »mi smo *slověni*« brez drugega člena primerjave.

Nekaterih obrobnihi slovanskih plemen, kakor je opazil A. Brückner²⁶, se je to ime, deloma v hipokoristični obliki *Slověnskъ*, za stalno prijelo. Ker se je izraz ujemal s praslovanskim sistemom vzdevčnih imen, je hitro postal eden izmed njih. To dokazujejo najstarejši ohranjeni staroslovanski teksti. Stopitev s tipom plemenskih imen na *-janinъ* je sekundarna, in je v vsakem od slovanskih jezikov potekala nekoliko drugače.

Prevedel Franc Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

²³ N. m.

²⁴ Prim. I. I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka po pis'mennym pamjatnikam*, I—III, Sanktpeterburg 1893—1903. I 167—168, II 1756, III 341, 416, 421; *Slovar' russkogo jazyka XI—XVII vv.*, 1. zv. (A—B), Moskva 1975, str. 320.

²⁵ Gre za stavek: Прѣзде ubo Slověne ne iměaxo kнѣгъ. Iz izdaje: K. M. Kuev, *Cernorizec Hrabъr*, Solija 1967.

²⁶ A. Brückner, *Słownik etimologiczny języka polskiego*, Krakow 1927, str. 501.